

Menneskerettigheter under press



Hilde Westad Brandshaug

Institutt for psykologi, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)

Anmelderen har undertegnet interessekonfliktskjema og oppgir ingen interessekonflikter.

Bokens viktigste bidrag er vektleggingen av påvirkningsmulighetene psykologene selv sitter på.



BOK *Hva skal vi med menneskerettigheter? – betydningen av menneskerettigheter i helse- og sosialfaglig arbeid*

FORFATTER Elisabeth Gording Stang og Nora Sveaass

ÅR 2025

FORLAG Gyldendal

UTGAVE 2. utg.

SIDER 302

Vi lever i en tid der FN-systemet (Forente nasjoner), som i 1948 samlet verdenssamfunnet om grunnleggende menneskerettigheter, fremstår truet av reduserte bevilgninger, svekket tillit og begrenset handlingskraft. Når autoritære krefter får økt innflytelse globalt, blir behovet for kunnskap, kritisk refleksjon og et aktivt forsvar av menneskerettighetene desto mer presserende.

I dette landskapet har *Hva skal vi med menneskerettigheter?* av Elisabeth Gording Stang og Nora Sveaass en naturlig plass. Boken retter seg mot helse- og sosialfag, inkludert psykologer, og er relevant på tvers av fagområder. Den er også av interesse for jurister og andre med engasjement for rettslige og humanistiske spørsmål, og inviterer til økt bevissthet om menneskets iboende verdi og hvordan menneskerettigheter kan fungere som et etisk og faglig kompass i dagens samfunn.

Menneskerettigheter som rammeverk

Boken bygger videre på førsteutgaven fra 2016 og beholder en todelt struktur. Del 1 gir en oversikt over hva menneskerettigheter er, og hvordan de er forankret i norsk og internasjonal lovgivning. Forfatterne viser hvordan rettighetene forvaltes, overvåkes og implementeres i

profesjonsutøvelse, og understreker at lovverk er dynamiske tekster som må tolkes i lys av ny kunnskap og samfunnsutvikling.



Et sentralt poeng er at yrkesetikk ikke kan stå i konflikt med grunnleggende menneskerettighetsprinsipper. Psykologer må ha en dyp erkjennelse av den andres verdighet, uavhengig av kompetanse om formelle menneskerettigheter. Samtidig viser forfatterne hvordan rettigheter kan kollidere i praksis, som i spenningen mellom retten til privatliv og barnets beste ved mistanke om alvorlig omsorgssvikt. Slike dilemmaer drøftes på en måte som gjør stoffet relevant for profesjonsutøvere som må navigere komplekse vurderinger innenfor gjeldende lovverk.

Et nytt og viktig bidrag er kapittelet om sivilsamfunnet, og det «krympende rommet» for å varsle om menneskerettighetsbrudd verden over. Forfatterne viser til hvordan både organisasjoner og individer i økende grad risikerer sanksjoner når de utfordrer myndigheter. En utvikling som også dokumenteres i FNs temarapport om sivilsamfunnets handlingsrom (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, u.å.), som beskriver økende restriksjoner på ytringsfrihet, organisasjonsfrihet og sikkerheten til menneskerettighetsforkjempere.

Dette setter menneskerettighetsarbeidet i en tydelig politisk ramme og viser hvordan demokratiske strukturer er under press globalt.

Profesjonelt vern om menneskerettighetene

Bokens del 2 går dypere inn i menneskerettigheter innen sju tematiske områder, alle krevende felt som eksempelvis barnevern, vold og seksuelle overgrep, psykisk helsevern og flukt og asyl. Et nytt kapittel om tortur, umenneskelig behandling og forebygging av tortur styrker helheten og gir boken en tydeligere forankring i internasjonale konvensjoner.

Boken kombinerer juridisk innsikt med psykologisk og sosialfaglig erfaring. En slik tverrfaglig tilnærming gir et helhetlig blikk på både strukturelle rammer og utfordringer i praksis. Kliniske eksempler og drøftinger viser hvilke rettigheter som står på spill, og hvordan forfatterne tenker profesjonsutøvere kan fremme dem. Psykologer i psykisk helsevern kan for eksempel vise til FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, som slår fast retten til høyest oppnåelige psykiske og fysiske helsestandard – kanskje et mulig verktøy også i politisk påvirkningsarbeid. Norge har inkorporert konvensjonen i Menneskerettsloven fra 1999, som har forrang foran annen lov ved motstrid.

Forfatterne oppmuntrer til at profesjonelle kan bruke sitt faglige og demokratiske handlingsrom til å forebygge og avdekke menneskerettighetsbrudd. Jeg merker at dette vekker engasjement, samtidig som jeg kjenner på en tvil på hvor langt jeg som psykolog bør gå utover selve arbeidsrelasjonen og ta en mer veiledende rolle i spørsmål om den enkeltes rettigheter.

Poenget om å «rydde i eget hus» er særlig tydelig i kapitlene om barnevern, isolasjon i fengselsomsorgen og bruk av tvang i psykisk helsevern – områder der Norge gjentatte ganger har fått internasjonal kritikk. I kapittelet om psykisk helsevern understrekes også retten til kvalifisert psykologisk omsorg, et viktig tema som forfatterne selv understreker kunne vært utdypet ytterligere.

Kapittelet om flukt og asyl belyser både strukturelle hindringer og behovet for kulturell sensitivitet i møte med mennesker som har opplevd krig, forfølgelse og traumer. Forfatterne problematiserer norsk asylpolitikk og utfordrer leseren til å reflektere over empati, privilegier og ansvar.

Oppskrift på bekostning av refleksjon



Til tross for bokens mange styrker opplever jeg at helheten tidvis preges av visse gjentakelser og omfattende lovverk som gjør teksten noe tung å lese. Enkelte drøftinger fremstår mer fasitorienterte enn åpne. Det kan redusere rommet for kritisk refleksjon og gi boken større preg av oppslagsverk snarere enn en stimulans til selvstendig tenkning. Fremstillingen av hva menneskerettigheter er, baserer seg i stor grad på juridiske perspektiver. Jeg mener et noe bredere idéhistorisk og moralfilosofisk perspektiv – slik man finner hos Kant, Rawls og Levinas – kunne gitt et noe rikere bakteppe utover det juridiske rammeverket.

Forfatterne viser til den økte oppmerksomheten rundt menneskerettigheter de siste tiårene og har oppdatert store deler av boken siden førsteutgaven i 2016. Jeg savner imidlertid en tydeligere fremheving av menneskerettighetsbrudd i pågående konflikter. I en tid preget av alvorlige folkerettsbrudd, omfattende overgrep mot sivile og dokumenterte krigsforbrytelser gjør nærmest fraværet av slike eksempler at boken tidvis fremstår noe løsrevet fra den politiske virkeligheten den ønsker å belyse.

Formidlingen kunne videre vært ytterligere styrket dersom forfatterne i større grad trådte frem med egne erfaringer og faglig engasjement, også innen sine spesialfelt som barnevern og psykologiske konsekvenser av tortur. En mer personlig tilnærming kunne nok gjort stoffet mer levende og kanskje særlig nyttig for studenter. Et kort avslutningskapittel i boken som samler forfatternes budskap, kunne bidratt til å inspirere ytterligere.

En viktig bok i en krevende tid

Til tross for enkelte svakheter er *Hva skal vi med menneskerettigheter?* en viktig fagbok som peker mot målet om en menneskerettsvennlig praksis. Den understreker betydningen av at undervisning på alle nivåer bør reflektere menneskerettighetsverdier gjennom dialog, kritisk tenkning og anerkjennelse av ulike ståsteder.

Boken minner oss om betydningen av empati og medansvar – enten det gjelder andres livsbetingelser, traumatiske erfaringer eller strukturelle utfordringer. Den viser hvordan menneskerettigheter ikke bare er juridiske rammer, men også en fagetisk holdning og kompetanse i situasjoner preget av asymmetriske maktforhold.

Kanskje er bokens viktigste bidrag dens vektlegging av at psykologer og andre fagpersoner kan ha mulighet til å påvirke utviklingen i en tid der menneskerettigheter igjen er under press – et arbeid forfatterne omtaler som et «demokratisk dugnadsarbeid». Gjennom kontinuerlig klinisk praksis, forskningsformidling og samfunnsdialog kan fagkunnskap, etikk og menneskerettsforståelse veves sammen til et arbeid som bidrar til å verne om rettigheter som aldri kan tas for gitt.

Referanse

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (u.å.). Hentet 20. januar 2026 fra <https://www.ohchr.org/en/civic-space>